

Süüria kristlusele loomuomase semiidi mõttemaailma eripära Rooma impeeriumikultuuri suhtes Pärsia Targa Afrahati näitel

Ott Ojaperv

Rooma impeeriumis 4. sajandi algul lubatud usundiks ja seejärel riigiusundikski tõusnud kristluses on põhjaneva tähtsusega Vana ja Uue Testamendi pühad kirjad, kõik pärit semiidi mõttemaailmast. Esimese aastatuhande oikumeenilistel kirikukogudel kirikliku õpetuse kindlaks määranud kreeka ja ladina kirikuisad aga võtsid ortodoksia sõnastamisel kuidagi enesestmõistetava kergusega omaks ka antiikfilosoofia keele ja kujundid. Nõnda on tollane kristlik teoloogia otsekui kimäär — eest pühakiri, aga tagant Platon.

Nõnda eripärase ainese nagu semiidi ja hellenistliku mõttemaailma kokkutoomine on kristlikule teoloogiale — niivõrd kui see oskab oma algupära näha ja ära tunda — andnud alatise dünamismi ja sõandan öelda, isegi plahvatusohtlikkuse. Tõendina saab Bütsantsi traditsioonis näidata kolme raevukat *anathema*'t (kursiivis kreeka keelde jäetud on maakeeli tõlgendavalt tõlgitud kui “kirikuvannet”) platonismile: V oikumeenilisel kirikukogul (553. a), 11. saj platooniku Johannes Itala õpetuse tagasilükkamine ja lõpuks 14. saj Konstantinoopoli kohalikel kirikukogudel.¹

¹А. Ф. Лосев. Очерки античного символизма и мифологии. Москва, 1993.

Tuleb märkida, et süüria kristlus, kolmas suur kristlik keeleroom kreeka- ja ladinakeelse kõrval, on oma esimeses avaldumisvormis — kui veel ei tõlgitud kreeka keelest kui autoriteetsesest allikast süüria keelde — Heebrea Piibli (kohati see nimetus on oluliselt tabavam kui Vana Testament) mõttemaailma ja kreeka-ladina maailma vahel kahestumisest pääsenud. Sootuks teistsugust arengut võib täheldada pigem Uue ja Vana Testamendi suhetes.

Nimelt kindlustab UT tõlge semiidi keelte hulka kuuluvasse süüria keelde semiitliku mõttemaailma säilimise ja loova edasimõtlemise. Olgugi et UT on kirjutatud kreeka keeles, on autoriteks juudid ja keskkonnaks juutide traditsiooniline religioon. Jeesus ise rääkis teatavasti aramea keelt, ja tema õpetuse lähedus VT heebreakeelsele tekstile on otsustavam, kui see kreeka või teistesse keeltesse tõlgituna paista võib.

See asjaolu kajastub ka süüriakeelses patristilises kirjanduses (ld *pater* — 'isa'; väärib tähelepanu, et vanas kirikus ei nimetatud kiriku isaks mitte Jeesust, vaid oli palju pühasid isasid), mis eriti varasemate autorite puhul on ilmikas näide sellest, et kristlikku õpetust on võimalik sõnastada ka teisiti, kui seda on tehtud hellenistlikus mõttemaailmas — minna sügavuti hellenismist sõltumatult ning rääkida kristlikus võtmes loetud ja mõistetud pühade tekstide järgi, ometi kasutamata kreekakeelse teoloogia nüansseeritud keelepruuki, mis dogmaatikale näikse muidu nii omane olevat. Iseloomustamaks kreekakeelse Evangeeliumi semitiseerimise protsessi kujundite, keelekasutuse ja stiili näitel, samuti VT ainese käsitamist, toon kaks näidet Afrahat, Pärsia Targa demonstratsioonidest.

Neljanda sajandi Süüria kirikuisa, vaga Afrahat (Aphrahat, kreeka-päraselt Aphraates, vene keeles aga Афрахат), hüüdnimega Pärsia Tark, on kuulus kahekümne kahe jutluse ehk demonstratsiooniga, kus ta selgitab kristliku õpetuse ja elu mitmesuguseid tahke. Arv kakskümmend kaks on Afrahatil akrostihhoni põhimõttel võetud süüria tähestiku tähtede arvu järgi (sama arv tähti on ka heebrea tähestikus — ja sealt on ka Heebrea Piibli raamatute traditsiooniline arv 22, maakeelsetes piiblitõlgetes see side raamatute ja heebrea tähestiku tähtede vahel on, nagu öeldakse, *lost in translation*). Tähtede arvuvälises, 23. demonstratsioonis, käsitleb Afrahat sugupõlvede ajalugu kuni Messiani välja.

Tõlkimiseks olen valinud lihtsa ja sissejuhatava loomuga lõigud. Kuigi eelnev numeroloogiline ekskursus oleks lubanud käsitleda ka esoteerilisemat ainet, on patristilises kirjanduses nn algtaseme tekstid lugemiseks sootuks köitvamad kui edasijõudnutele määratud krüptiline ja nõudlik materjal (näi-

teks kasvõi Süüria Iisak, kelle teoste tõlgetes kuhjuvad küsitavused üksteise otsa). Demonstratsioonid moodustavad ka sisu poolest ühtse, süstemaatiliselt esitatud usutunnistusliku ja -õpetusliku terviku.

Afrahati elust on teada äärmiselt vähe. Ta elas Pärsias 4. sajandi algul kuningas Shapur II (309–379) valitsusajal, oli piiskop, ja sai piiskopipühitusel nimeks Jaakob. Tundma õppida saame teda ainult tema enese teoste kaudu, mis on säilinud kolmes üsna varases Egiptusest leitud käsikirjas.

Afrahati teostest on olemas kaks väljaannet: (1) W. Wright. *The homilies of Aphraates the Persian Sage*² — see väljaanne on algse süüriakeelse teksti *editio princeps*; (2) J. Parisot. *Aphraatis Demonstrationes*.³ Viimane on varustatud ulatusliku sissejuhatause, *index verborum*'i ja ladinakeelse tõlkega, puudu on aga viimane demonstratsioon. Teksti numbriline jaotus Wrighti ja Parisot' väljaannetes on erinev. Mainida tuleks ka sarjas "Sources Chrétiennes" avaldatud prantsuskeelset kommenteeritud tõlget: *Aphraate le sage persan. Les Exposés*.⁴ Järgnevad tekstilõigud on süüria keelest eesti keelde tõlgitud J. Parisot' väljaande järgi.

Afrahata Armastusest, § 15

Kui nüüd meie Issand õpetas oma õpilastele palvetamist, ütles Ta neile: "Teie siis palvetage nõnda: anna meile andeks meie võlad, nagu meie andeks anname oma võlglastele."⁵ Ja jällegi ütles Ta: "Kui sa soovid tuua ohvrianni⁶ ja sul tuleb meelde, et su vend peab sinu vastu vimma, siis jäta oma ohvriand altari ette, mine, lepi oma vennaga ära ja siis tule too oma

²W. Wright. *The homilies of Aphraates the Persian Sage*. Edited from Syriac Manuscripts of the Fifth and Sixth Centuries in the British Museum. London, 1869.

³J. Parisot. *Aphraatis Demonstrationes*: *Patrologia Syriaca*, t. I et II. Paris, 1894, 1907.

⁴*Aphraate le sage persan: Les Exposés*. Traduction du syriaque, introduction et notes par Marie-José Pierre; t. I: Sources Chrétiennes 349; t. II Sources Chrétiennes 359. Paris, 1988, 1989.

⁵Mt 6:12. Tsiteerides ei järgi Afrahat levinuimat süüriakeelset piiblitõlget *Peshitta*. Sama tekst esineb hiljem veel demonstratsioonis *Palvest*, l. 165. Ed. by J. Parisot.

⁶Nagu näha, on siin sakraalne terminoloogia semitiseerunud: Afrahat kasutab ohvrianni kohta heebrea- ja aramea keelset sõna *qrbn*, kreeka transkriptsioonis *korban*, mis Heebrea Piiblis tähistab spetsiifiliselt Jumalale toodavat ohvrit (vt 3 Ms 1:2jj, samuti 4 Ms 7:3jj). Kreeka keelses evangeeliumitekstis on siinkohal lihtsalt *dōron* 'and' (*korban* esineb aga nt Mk 7:11).

ohvriand.”⁷ Sest kui me palume kedagi “anna meile andeks meie võlad, nagu meie andeks anname oma võlglastele”, siis [ütleva] tabatakse oma ütlemiselt⁸ ja see, mis me ütleme, palvete vastuvõtja poolt.⁹ Nii et kui sina ei anna andeks oma võlglastele, siis tõesti, kuidas andestatakse sulle? Ja su palve jääb sinu juurde maa peale. Ja meie Issand on andnud meile [selle kohta] näite: tolle mehe, kes hakkas oma orjaga arupidamist tegema.¹⁰ Ja kui tema ette toodi see tema ori, kes oli talle hulga talente võlgu, hakkas tema isand teda suruma, et ta annaks talle tagasi kõik, mis ta temale võlgu on. Aga kui see ei suutnud oma isandale tagasi maksta, andis ta isand käsu ja laskis tal minna, kustutades ta võla.¹¹ Too ori aga ei meenutanud oma kurjuses andeksandmist, mida kõike tema isand, kes nõnda helde oli tema vastu, andeks andis. Ja sündis, et kui ta välja läks, leidis ta ühe oma kaaslastest, kes oli talle võlgu sada dinaari,¹² ja võttis ta kinni, kägistas teda ja ütles talle “anna mulle tagasi kõik, mis sa mulle võlgu oled”, ja ta ei võtnud kuulda palvet, millega tema kaaslane teda anus, vaid läks ära ja sidus ta vangikotta kinni. Ja sellepärast, et ta ei andnud oma kaaslasele andeks vähest, kuigi temale palju andestati, anti ta vangivahtidele, et nad teda piitsutaksid, kuni ta pole tagasi andnud kogu võlga. Ja Ta ütles neile: “Nõnda teeb teile minu Isa, kes on taevas, kui teie ei andesta üksteisele.”¹³

Afrahati tekst on hea näide kinnitamaks ütlemist, et isegi kui kõik UT raamatud oleksid kaduma läinud, saaks nad ometi täielikult taastada tänu kirikuisade armastusele oma teostes ohtrasti pühakirja tsiteerida. Ja see ei iseloomusta mitte ainult süürlaste suhtumist.

⁷Mt 5:23j. Tuleb tähele panna, et siin ei ole juttu sellest, kui sinul on midagi oma venna vastu, vaid et see on sinu vend, kellel on midagi sinu vastu.

⁸Sõna-sõnalt ‘oma suult’.

⁹‘Palvete vastuvõtja’ käib ingel Gaabrieli kohta. Oma demonstratsioonides *Paastumises*, § 14 ja *Palvest*, § 13 kirjeldab Afrahat Gaabrieli kui inglit, kes edastab inimeste palved Jumalale.

¹⁰Mt 18:21–35. Mõistujutt kalgist sulasest, mille Afrahat järgnevalt oma sõnadega kokku võtab.

¹¹Sõna-sõnalt ‘andes talle andeks’.

¹²Esimese orja võla suurus Mt 18:13 järgi oli 10 000 talenti — täiesti astronoomiline summa tol ajal, nt kogu Galilea ja Perea maksusumma aastal 4 m.a.j oli 200 talenti. Dinaar oli tavaline päevapalk. Kaaslase võlg oli seega 600 000 korda väiksem. Orjaks nimetatakse Idamaa valitseja rahandusministrit. Valitseja jaoks olid kõik tema alamad orjad. Eestikeelsed piiblitõlked hoiduvad otsetõlkimisest ja kasutavad leebemat mõistet “sulane”.

¹³Mt 18:35. Sõna-sõnalt ‘mees oma vennale’.

Sellist UT matkivat algupärast arhailist (rõhuasetust muutvalt öelduna: primitiivset) stiili kommenteerides kirjutab üks 20. saj tuntumaid õigeusu patrolooge Georgi Florovski:

Ometi ei tasu Afraati stiliseerida adogmaatilise moralisti mõiste alla. Tema usk on realistlik, kuigi keel ähmane. Ja tema jutlustest pole raske korjata tunnistusi usu dogmadest. Afraat räägib ristimisest Kolme nimel, “kolme suure ja aulise nime appihüüdmisest”. Kristusest õpetab ta kui Jumala Pojast, kes on Jumal, sündinud Jumalast, tema loomus on kui valgus valgusest, ta on Kuningas ja Kuninga Poeg. Vaim on pühaduse Vaim, keda ühes Isa ja Pojaga austatakse, ja kes ilmutab end mõlemas Testamendis ja elab meie sees. On iseloomulik, et Püha Vaimu nimetab ta meie Emaks, — taevase Isa kõrval. See on loomulikult seotud sellega, et *ruah* [süüria keeles vaim] on naissoost.¹⁴

Teine tekstinäide ilmestab Afrahati lähenemist VT ainesele. Paastumise eeskujuks on Pärsia Tark valinud Estri raamatu loo 4:15jj. Heebrea pühakirjas on Estri raamat tähelepanuväärne selle poolest, et seal ei mainita kordagi Jumala nime (see vajakajäämine takistas kaua ka Estri raamatu pääsu pühakirja kanooniliste raamatute sekka — nii juutide kui kristlaste seas). Kõige kõrgemat nimetamata saab selles eksegeesis hakkama ka Afrahat.

Pärsia Targa kirjaseletamine on hämmastavalt sarnane juudi traditsiooniga, mille lummuses süüria kristlus veel 4. sajandilgi püsis. On kindlaks tehtud hulk eksegeetilisi lahendusi, kus Afrahati seletused langevad kokku rabinistlikus kirjanduses antuga.¹⁵

Tähele tasub panna veel seda, mis on siis Jumalale vastuvõetava paastumise eesmärk — kristlikus mõttemaailmas ehk harjumuspäraseim kujutus paastumisest kui patukahetsuse liigist, mille tulemusel siis Jumal halastab lihasuretamisest piinatud paastuja peale, osutub järgneva demonstratsiooni seisukohalt mõnevõrra ühekülgsesks.

Paastumisest. Kolmas jutlus, § 10

Kuula nüüd, mu armsam, ma demonstreerin [selgitan] sulle vastuvõetavat paastumist, nii kuidas paastusid Mordekai ja Ester. Ja nende paastumine oli päästekilp neile kõigile nende rahva keskel. Ja nad tegid tühjaks Haama-

¹⁴Г. В. Флоровский. Восточные Отцы VI-го века. Париж, lk 225.

¹⁵Neid paralleele vt Salmon Funk. Die Haggadischen Elemente in den Homilien des Aphraates, des persischen Weisen. Vien, 1891; Louis Ginzberg. Die Haggada bei den Kirchenvätern I. Amsterdam, 1899.

ni kiitlemise — selle, kes neile häda põhjustas —, ja ebaõiglus tuli tagasi tema pea peale ja ta riukaline vandenõu pöördus tema peale tagasi; ja kohtuga, millega ta tahtis kohut mõista, mõisteti kohut temale ja mõõduga, millega ta soovis mõõta, mõõdeti temale [cf. Mt 7:1j]; ja nii nagu ta sepitses teha, tehti temale; ja ta seoti oma patu kõiega. Ja tema rikkus, millega ta kiitles, ei läinud temaga kaasa ega olnud teda toetamas [cf. Ps 49:18] ja tema tarkus ei päästnud teda. Et ta kurja sepitses, sai tema kõrkus alandatud ja tema au lahkus tema juurest. Ja tema ilu sai rikutud ja tema vägevus alandatud; ja löögiga, mis ta tahtis lüüa, löödi teda ennast, ja tapmisega, millega ta tahtis tappa, tapeti ta ise. Seepärast et ta soovis hävitada kõiki juute, kes olid kuningas Ahasveruse valitsuse all. Ja paastumine oli Moredekaile ja Esterile kilbiks ja võttis vastu Haamani noole. Ja Haaman saadi oma nurjatuses kätte, ja tema hävitav mõök läks ta enese südamesse, ja tema vibu, mis oli täis nurjatust, murti. Ta poodi üles: Haaman ja tema pojad, ja ta püüti auku, mille ta tegi ja püüti lõksu, mille ta üles seadis, ja tema püünis pillati laiali, ja tema nurjatuse võrk langes, ja tema lõpp oli alatiseks.

Aga needsamad süüria kirikuisad on kinnituseks sellele, et kristluse helleniseerumine ja kreeka filosoofia omaksvõtmine ei ole vormilise metamorfoosi kiuste kuidagi moonutanud kristlikule traditsioonile semiidi keele kaudu antud jumaliku ilmutuse algupärast sisu.

Olulistes pühimat Kolmainsust ning Jeesuse jumalikku ja inimlikku loomust puudutavates dogmaatilistes küsimustes (siin jäägu lahtiseks, kas dogmaatika on üle pühakirja või on siiski pühakiri kogu teoloogia kui Jumala(st) kõnelemise kroon) on süüria keeles ja semiidi mõttemaailmas kirjutavad autorid ühel meelel oma hellenistlikus keskkonnas, n-ö impeeriumikultuuris elavate usukaaslastega.

Mõiste “impeeriumikultuur” (just *impeeriumi*-, mitte imperaatorlik kultuur!) on siinkirjutaja meelest kohane tähistama ja selgitama Vahemere maades toimunud semiidi kultuuri kuuluvate pühade kirjade ja veel enam, kogu kristliku religiooniga lahutamatu seotud juudi religioosse maailmanägemuse omaksvõtmist ja sünteesimist.

Esmapilgul ehk kummaline termin on pärit Aleksander Pjatigorskilt, kes kasutas seda keiserlikul Venemaal 19. sajandi teiseks pooleks väljakujunenud ja umbes 50–60 aastat eksisteerinud üsna avara, avatud ja absoluutselt ülerahvusliku kultuurikeskkonna iseloomustamiseks. Rooma impeeriumis juba enne ametlikku kristianiseerumist toimunud protsess on kirjeldatav samal kombel:

Nähtuse olemus on järgmine: millised kummalised, ja tundub isegi, et konkreetse sisu põhjal vene [siin kontekstis — hellenistlikule] kultuurile võõrad nähtused selle perifeerias ka ei ilmnenu, missugused ootamatud impulsid

väljaspool selle põhikulgu ka ei tekkinud, igal juhul “imendusid” need te-
masse, sulasid kokku tema üldise vooluga, andes talle erilise universaalsuse
ja mitmepalgelisuse. Ta ei peletanud midagi eemale, vaid püüdis võtta kõik
vastu kui *oma* (kuigi ainult kõrgemal, oma eksistentsi eliittasemel).¹⁶

Siinse artikli kontekstis oleks eliittasemeks Rooma impeeriumis keisrite
hoolditsusel kokku kutsutud kogumaapealsetel kirikukogudel kreeka keeli si-
duvalt sõnastatud ususümbolid ja kaanonid. Algupärasele kristlusele omane
ja süüria kirikus ka apostlitele järgnevalt üha edasi alalhoitud semiidi mõtte-
maailm aga toimis Rooma suhtes võõra ja ootamatu impulsina.

Arvestades süroloogia jätkuvat külgetõmmet ka viimastel sajanditel —
eestlastega seoses tuleb siin kindlasti mainida süroloogia klassiku Arthur
Võõbuse nime¹⁷ — sõandan väita, et süüria kristluses on varjul veel mõn-
dagi ootamatut, avastamisväärsset ja rikastavat.

¹⁶Aleksander Pjatigorski. Dandaroni lahkumine. (Reministsents.) — Sõnumitooja, 1989, nr 23–24, lk 2–3.

¹⁷Vt tutvustavalt Arthur Võõbus. Uusi perspektiive Euroopa vaimuloo uurimisel. — Sõnumitooja, 1989, nr 11–12, lk 1–3.